

Ds. L.J. Geluk, Rotterdam

Licht in heidense duisternis

Galilea der heidenen, het volk dat in duisternis gezeten is, heeft een groot licht gezien.

Mattheüs 4: 16, verg. Jesaja 9: 1

Wie zou er in Jezus' tijd nog gedacht hebben aan een belofte van zeven eeuwen geleden?

Zouden dat de geleerden in Jeruzalem geweest zijn, de geleerden die dagelijks met de Schriften bezig waren?

Of vrome Israëlieten, zoals de priester Zacharias en Simeon, één van hen die uitzagen naar de vertroosting van Israël?

In ieder geval, ook al zou geen mens meer aan die oude belofte hebben gedacht, God heeft haar niet vergeten en brengt haar in vervulling.

Het is een belofte uit een crisistijd, een tijd vol dreiging.

In die tijd leek het erop dat het kleine koninkrijk van Juda door de grootmacht Assyrië zou worden opgeslokt.

Het grotere rijk van de tien stammen, ten noorden van Juda, hield op te bestaan.

De koning van Assyrië, machtsdronken zoals zo veel grote en kleine heersers in elke tijd dan ook, annexeerde dat eenvoudigweg.

Dat ging ten koste van het leven van ontelbaar velen, terwijl anderen in ballingschap werden weggevoerd.

Nu lag de zuidgrens van het vergrootte Assyrië op heel korte afstand van de noordgrens van Juda.

Zou dat er ook aangaan?

En was er voor het overheerste gebied, deel van het beloofde land waar ooit de stammen Zebulon en Naftali zich vestigden, geen toekomst meer?

Jesaja, dienaar van Israëls God in Jeruzalem, geeft een belofte van Godswege door:

Voor het meest noordelijk gebied, de provincie Galilea is toch nog toekomst.

Al lang waren daar allerlei heidense invloeden van over de grens.

Nu was het een gebied geworden onder de scepter van de koning van Assyrië.

Een heidens gebied.

Nu is het licht daar uitgegaan.

Nu heerst daar duisternis, want de lichtende kennis van Israëls God is verdwenen.

Vreemde machten worden als goden aangeropen.

Waar de levende God niet wordt gekend, waar mensen dwalen en de weg naar het eeuwige leven niet kunnen vinden – dat heet in de Bijbel:

Inhoud

Meditatie 9

Ds. L.J. Geluk, Rotterdam

Opnieuw over de betekenis van de vrouw 10

Dr. H. Klink, Hoornaar

Ds. L. Kievit in Putten (1945) (II, slot) 13

Dr. B.J. Spruyt, Gouda

Geweld in Nigeria 14

Dr. H. Klink, Hoornaar

Boekbespreking 15

T. van Es, Alblasserdam

Licht 16

Leendert van Wezel, Groot Ammers

Een woord van C.S. Lewis (1898 - 1963)

“En hoe wordt deze vallei genoemd?”

“We noemen haar nu simpelweg, de vallei van de wijsheid: maar de oudste landkaarten merken haar aan als de vallei van de vernedering.”

duisternis.

Dat gold in vroegere tijden.

Dat geldt nu, de Verlichting ten spijt.

Maar, zó blijft het in Galilea niet, verkondigt Jesaja.

Er komt een keer.

De dodelijke duisternis gaat wijken, het licht breekt door.

Wanneer?

Ja, wanneer en hoe?

Toen Jezus van Nazareth naar Kapernaüm verhuisde.

Toen Jezus niet Jeruzalem, de tempelstad, de godsdienst-stad als zijn woonplaats koos, maar in Galilea bleef.

Toen Hij daar, heuvel op heuvel af, door die provincie trok, de stadjes en dorpen bezocht om er te prediken en goed te doen.

Daar, in dat half en soms heel heidense gebied, waar geen godsdienstig mens vanuit Jeruzalem zou willen wonen, begon Jezus met zijn werk.

Galilea der heidenen had bij God de voorrang boven Jeruzalem.

Daar kwam het Evangelie van het gekomen Koninkrijk allereerst.

Daar waren de mensen de eerste getuigen van Jezus' woorden en daden.

Daar werd het licht, naar de aloude belofte van Israëls God.

De krachten van het Koninkrijk in woorden van vergeving en daden van heil werden in Galilea het eerst ervaren.

Zouden juist niet in Galilea de vijfhonderd broeders tot wie Jezus in zijn Opstandingsheerlijkheid kwam (1 Corinthiërs 15:6) hebben gewoond?

Stralen van het "grondeloze licht" braken door waar Jezus kwam.

Licht - dat betekent: leven, blijdschap, herschepping.

Het was toen zo en het is nog altijd zo, dat het Evangelie van het Koninkrijk de duisternis met alle duisternis-praktijken onthult en ... verdrijft.

Opnieuw over de betekenis van de vrouw

NIn de adventstijd schreef ik een artikel over Mattheüs 1 en de betekenis van de vrouw. Naar aanleiding daarvan kreeg ik een brief van een van de lezers. Hij zei erg aangesproken te zijn door het bewuste artikel, maar er toch enkele vragen bij te hebben die hem bezig hielden. Ik onderstreepte in het artikel dat de vrouw in het Oude Testament (het geslachtsregister bewijst het) een cruciale rol gespeeld heeft op beslissende momenten in de geschiedenis. Dit zou in de toekomst wat de geschiedenis van de kerk betreft opnieuw het geval kunnen zijn. Ik ontleende deze gedachte aan ds. J. C. Sikkel die in 1917 (zijn sterf-

jaar) een brochure schreef over *De groote toekomst en de vrouw*. De lezer vroeg zich af hoe ik dit voor me zag. Waar moest hij concreet aan denken?

Significante vrouwen in de laat-Israëlitische literatuur...

Als ik nu de vraagsteller probeer te antwoorden op zijn vraag, dan sluit ik daarvoor aan bij mijn vorige artikel.

Het is opvallend hoe vooral in het laatst van het Oude Testament, dus in de laat-Israëlitische literatuur, de vrouw meer en meer naar voren treedt als een belangrijke figuur voor het volk van Israël. Ik kan wijzen op 1 en 2 Maccabeeeën, Esther, Susanna, Tobith en vooral ook het boekje Judith. In deze boeken komt de vrouw op meerdere plaatsen op precieze momenten van Israëls bestaan naar voren en wordt het volk gered door haar toedoen. De bekendste geschiedenis is misschien die van Esther die zich in het binnenvertrek van het paleis van de koning waagt, met gevaar voor eigen leven. Zij krijgt het voor elkaar om het hart van de koning te winnen voor haar volk, dat door de list van een van de belangrijkste adviseurs van de koning wordt bedreigd. In het boekje Judith neemt de schrijver ons mee naar de tijd van koning Nebukadnezar. Via zijn generaal Holofernes bedreigt hij het volk van Israël. Iedereen geeft de moed op. De oudsten staan op het punt om de belegerde stad Betuël over te

Colofon

Ecclesia, voorheen 'Kerkblaadje', is een uitgave van de Stichting Vrienden van Dr. H.F. Kohlbrugge en verschijnt zaterdags om de veertien dagen.

Redactie: Drs. M. den Admirant, Ds. J.K. Vlasblom, Mw G.M. van Ommen-Middelkoop

Eindredactie: Dr. H. Klink

Vaste medewerkers:

Dr. J.G. Barnhoorn, Dr. R. Fernhout, Ds. L.J. Geluk, Drs. H.J. Lam en Dr. M. Verduin.

Redactieadres: Dorpsweg 11, 4223 NA Hoornaar, tel. 0183-581321

Internet-adres: www.ecclesianet.nl

Abonnementsprijs: € 25,50 per jaar

Adreswijziging en abonnementen: gm.v.ommen@kpnplanet.nl

Administratie: Baron Bentinckstraat 51, 7731 EK Ommen

tel. 0529 456729, Postbankrekeningnr. 88 71 47

Adm. Ecclesia/Kerkblaadje te Ommen of Bankrekeningnr. 34.89.69.619 t.n.v.

St. Vrienden van Kohlbrugge te Ommen

Druk: drukkerij Ridderprint, Ridderkerk

geven. Maar dan treedt als uit het niets de weduwe Judith naar voren. Zij houdt het volk heel andere dingen voor. Ze verzint een list die er uiteindelijk toe leidt dat Holofernes wordt gedood. Als weduwe heeft zij zich gewijd aan God, en deze toewijding blijkt ook als zij haar list ten uitvoer brengt. Door haar toedoen wordt het volk verlost van een groot gevaar. Daarbij gaat zij met takt en doortastendheid te werk, in volstrekte afhankelijkheid van God.

Daar ligt de kern van het boekje. Terwijl de anderen in paniek raken, blijft Judith kalm en rustig, evenals één man, nota bene een heiden: de Ammoniet Achior, die haar steunt in haar onderneming en in haar Godsgehoof!

...en in het Nieuwe Testament

Van deze laat-Israëlitische literatuur is het wat tijdsafstand betreft maar een stap naar het Nieuwe Testament en naar wat we lezen in de eerste twee hoofdstukken in het Lucas-evangelie. Ook in deze hoofdstukken komt de vrouw prominent naar voren in de figuur van Maria en Elisabeth. Terzijde merk ik op dat Lucas bij de vroeg-christelijk gemeente van Jeruzalem en Antiochië zijn licht heeft opgestoken voordat hij zijn Evangelie schreef. In deze gemeente heeft Maria ongetwijfeld een bijzondere plaats ingenomen, zoals dat ook geldt van de andere vrouwen die in de Evangelien genoemd worden, zoals ook Maria Magdalena. Zij is tot de dood van Christus aan het kruis op Golgotha aanwezig geweest. Zij was ook de eerste getuige van de opstanding!

Het geloof!

Waar ligt nu bij dat alles de nadruk op? Op het geloof. Ooit kreeg dr. W. Aalders een brief van een student, de latere pastoor Goosens, die ook op zijn begrafenis gesproken heeft. Dat was in 1975. De student wees de protestantse lector die in Nijmegen doceerde op de betekenis van de apocriefe boeken, juist ter ondersteuning van wat Aalders op de colleges naar voren bracht. Ik weet dat dr. Aalders hem er altijd erkentelijk voor geweest is dat hij hem deze brief schreef. In zijn uitvoerige exposé wees de student hem op de betekenis van de vrouwen in de apocriefe boeken en op hun geloof. Letterlijk schrijft hij over het boekje Judith: "De zondigheid van het volk is een belangrijk motief in het gehele verhaal. De bevolking van Betuël vertwijfelt onder de nood, maar Judith lijkt wel de profetie van Jeremia te vervullen: *In die dagen en in die tijd zal men de schuld van Israël, de zonde van Juda zoeken, maar men vindt haar niet langer!* (Jer. 50: 2). Is dit geen voorspel van het gebeuren dat

geschilderd wordt in de eerste hoofdstukken van Lucas, waar de Verlosser op het hoogtepunt van de tijd een passend godvrezend milieu aantreft? *Zo schoot ik wortel in een roemvol volk, in het erfdeel van Jahweh, midden in zijn bezit* (Sirach 24: 12). Natuurlijk moet ik daarbij ook denken aan Genesis 3: 15 en *dit zal u de kop verpletteren*, of: *klaar als de zon, maar ook geducht als een leger* (Hooglied 6: 10), *een vloed met zijn stromen brengt de Godsstad in verrukking, de heilige stede van de Allerhoogste God is daarbinnen, nooit zal zij wankelen. God zal haar helpen als de dageraad komt* (Psalm 46: 5,6). *God woont in haar burchten en toont zich een veilige schutse. Toen ze haar zagen, stonden ze stom van ontzetting en stoven verschrokken uiteen* (Psalm 48: 4,6). *Zijn stichting op de heilige bergen heeft Jahweh lief... heerlijke dingen zegt Hij van u, stad van God* (Psalm 87: 1-3)." Nog andere teksten die dezelfde geest ademen, werden in de brief geciteerd.

De toenmalige student heeft het merkwaardig goed gezien. Wat kunnen we namelijk afleiden uit het verband dat hij ziet tussen het geloof van deze vrouwen en de teksten die hij aanhaalt, waar zij het geloof uit putten? Allereerst dat hun geloof niet in de eerste plaats individueel van aard was, d.w.z. niet op zichzelf gericht. Hun geloof getuigt van een grote betrokkenheid op het wel en wee van het volk van God. Daarbij wordt hun geloof gekenmerkt door wijsheid, doortastendheid, en dat vanuit het uitzicht dat zij hebben en vanuit de betrokkenheid in dat geloof op God, de *Almachtige*, die klaar staat om zijn volk te redden!

Niet voor niets onderstreep ik het woord *Almachtige*. Het Griekse woord er voor, *Pantocrator*, dat in het NT terugkomt in de Openbaring aan Johannes, komt in deze laat-Israëlitische boeken voor het eerst prominent naar voren. De vrouwen om wie het gaat, hebben God in zijn glorie en in zijn verlossende macht voor ogen, zoals deze getekend en bezongen worden in de Psalmen. Dit geloof geeft hen uitzicht en doet hen uitgrijpen boven de benarde situatie waarin het volk zich bevindt. Dat maakt hen volhardend, het bewaart hen er voor om de moed te verliezen. Het houdt hen ook zuiver.

Maria en Hanna

We zien dit vooral naar voren komen bij Maria. Zij haakt in haar lofzang aan bij de lofzang van Hanna. Ook voor Hanna geldt wat wij zojuist aanstipten. Hanna leefde op een cruciaal moment in de geschiedenis van Israël: het richterentijdvak liep ten einde; het priestergeslacht van Eli liet het afweten; bij het volk heerste onvrede en er gingen stemmen op om een

koning aan te stellen, zoals dat bij de andere volken het geval was. Hanna heeft zich de uitzichtsloze situatie aangetrokken. Haar leed werd nog verzaamd door het feit dat zij geen kinderen had en niet kon bijdragen aan het voortbestaan van het volk van God. Die nood klaagde zij in de tabernakel, in het bijzijn van Eli, die haar in naam van God beloven kon dat zij binnen een jaar een zoon zou hebben. Meteen is zij bereid om haar zoon af te staan voor de dienst van God! Als zij zwanger is, zingt ze haar lofzang, die niet gaat over haarzelf, maar over de verlossing die God teweeg zal brengen in Israël. Daarbij roemt ze Gods daden en voorvoelt ze dat haar zoon ingeschakeld zal worden om een nieuwe tijd te laten aanbreken, waarin God het volk zegent door middel van een koning, die de weg opent naar het uiteindelijke heil van God! Zo grijpt zij uit boven de benauwende situatie van het moment en ontvangt zij iets visionairs, wat haar dankbaar, doortastend en krachtig maakt.

De toekomst van de vrouw?

Als nu de vraag opkomt, hoe de positie van de vrouw in de toekomst kan zijn, moeten we waarschijnlijk in deze richting denken. Hier wordt haar profiel als het ware getekend. Nu is het zo dat in de kerkgeschiedenis meerdere vrouwen te noemen zijn die in het spoor van Hanna en Esther en tot op zekere hoogte van Judith gegaan zijn. Ze waren er in de Middeleeuwen. In een prachtig boekje van Régine Pernoud wijst deze kenner van de Middeleeuwen op de enorm belangrijke rol die de vrouw speelde op cruciale momenten in de kerstening van de volkeren die zich in Europa na de volksverhuizing hadden gevestigd. Zij wijst bijvoorbeeld op Sainte Genéviève, die zonder hulp van anderen voorkwam dat Parijs door de Vandalen verwoest werd.

Ik zou kunnen wijzen op Juliana van Stolberg, de moeder van Willem van Oranje. Zij heeft het sterven van meerdere zonen beleefd, - kinderen die zij van raad voorzag, op een vrome doortastende manier. Het doet denken aan de moeder in het boek van de Maccabeeën die haar zonen aanmoedigt niet toe te geven aan de verleiding om God te verloochenen, ook al kostte dat hun leven. Integendeel: bij alle verdriet dat zij ondervond bij het zien van de kwelling die zij moesten doorstaan, moedigde ze hen aan om te volharden. Zij deed dit door te wijzen op de opstanding uit de doden.

Zo heeft met nog meer diepte (omdat het christelijk was) Juliana van Stolberg in haar brieven niet alleen zorg geuit over het lot van haar kinderen, maar vooral het geloof benadrukt, waardoor zij hen aanmoedigde

om op te komen voor de kerk van Christus.

Bewust rein en trouw

Er is misschien wat de toekomst betreft één belangrijk verschil met vroeger. Ds. Sikkel wees er in de genoemde brochure op dat de emancipatie van de vrouw onontkoombaar is. Tegelijk wijst hij op de gevaren: de vrouw kan 'vermannelijken', in een maatschappij terecht komen, waarin zij 'verseksualiseert'. We zien om ons heen, hoe dat inderdaad het geval geworden is. Er is ook een andere weg mogelijk: zij kan posities innemen, zich ontwikkelen en ontplooiën en van betekenis zijn, terwijl zij de band met Christus, die verhoogd is, niet verliest. Als dat het geval is, zal zij *bewuster* dan de vrouw vroeger haar weg gaan in het spoor van Christus, omdat de tendens in de samenleving heel anders is. Zij kiest er bewust voor zuiver en trouw te zijn en zo verliest ze haar vrouwelijkheid niet. Integendeel. Wat God de vrouw aan rijkdom gegeven heeft, licht juist op die manier op. En zo laat zij in de praktijk van het leven iets zien van wat de gemeente van Christus heel wezenlijk kenmerkt: zij is een bruid die zich rein houdt van de wereld en gericht is op de bruidegom die komt. Zo wordt de gemeente in de Openbaring aan Johannes getekend. Zo is zij het tegenbeeld van een wereld die geen 'boven' meer kent en mede daardoor aards wordt en uiteindelijk verzinnelijkt, een tendens die in de media de laatste tientallen jaren volop aanwezig is. Het kon wel eens zo zijn dat de betekenis van de vrouw in de toekomst deze is dat ze laat zien dat er een heel andere weg is – heel bewust en doortastend.

Daarbij wil ik op twee aspecten wijzen. Het ene heeft te maken met wat ik in het vorige artikel aangaf. Ik wees op het belang van de laat-Israëlitische literatuur: de zogenaamde wijsheids- en de apocalyptische literatuur. Deze apocalyptische literatuur is een uitloper van de profetische literatuur en van de wijsheidsboeken. Deze literatuur opent de ogen voor Gods heerlijkheid en zijn verlossend ingrijpen in de geschiedenis. Wie dit ziet, wordt bemoedigd, wordt afhankelijk en tegelijk sterk en volhardend. Dát gold voor de vrouwen die in de laat-Israëlitische literatuur naar voren komen. Ze waren voorzichtig, vroom, wijs, doortastend en volhardend. Dat kenmerkte Maria Magdalena. Daardoor hield zij het vol tot op Golgotha, terwijl de discipelen gevluht waren. Ik haalde in mijn artikel in december een fragment aan uit een preek van Alexander Whyte, die haar roemt: daar stond een vrouw, ze was als een engel. Zuiver en rein, vanwege haar trouw.

Het andere aspect waarop ik wijzen wil, is het volgende. Zou het zo kunnen zijn dat de gemeente van

Christus als zij voor de wederkomst misschien in een zelfde benarde situatie komt als Christus en zijn discipelen aan het eind van zijn leven op aarde, zich op kan trekken aan de aanwezigheid van zulke vrouwen, die iets hebben van Maria Magdalena en daardoor de gestalte van de kerk als bruid als nooit te voren uit laten komen? Zo kon de vrouw ook wel eens van grote betekenis zijn voor de man, zoals dat in het boekje Judith naar voren komt.

Maar liever nog dan aan Judith refereer ik aan Beatrice in het dichtwerk van Dante. Bij het Comomeer

staat een beeldenpartij van haar en Dante. De dichter staat schuin onder haar. Zijn hoofd reikt wat hoogte betreft tot haar middel. Dat komt omdat zij op een wereldbol staat. Hij kijkt naar haar op. En hij heeft er reden toe. Want zij wijst omhoog, naar God, naar wie zij door het geloof opziet. Zo kan hij zich aan haar optrekken. Via haar ziet hij iets van de hemelse werkelijkheid. Beatrice was rein en trouw. En Dante werd het door haar. Zou dat de betekenis van de vrouw in de toekomst kunnen zijn?

Dr. H. Klink, Hoornaar

Ds. L. Kievit in Putten (1945) (II, slot)

In sommige straten moesten ze hun bezoeken huis aan huis afleggen. Ze kwamen ook bij een vrouw die haar man kort voor de oorlog had verloren, van wie één zoon ver weg was gegaan en van wie nog één zoon bij haar thuis woonde. Tijdens het bezoek sloeg zij plotseling het vloerkleed weg, liet een luik zien, en zei: 'Hieronder zat mijn zoon verscholen. Ik heb hem er haast aan z'n haren moeten uittrekken. Ik heb hem gezegd: je moet je melden en doe het nu maar, want de Duitsers hebben gezegd dat ze het hele dorp platbranden en dan verbrand je hier levend. Hij is gegaan en ik heb hem nooit meer teruggezien. Het huis is niet afgebrand. Kunnen jullie zoiets begrijpen?', riep ze. 'Ik hoor haar nog schreeuwen', zei Kievit dertig jaar later in het interview met *De Tijd*.

Ds. Kievit probeerde wat te zeggen maar de vrouw zei tegen hem: 'Och man, je bent nog zo jong en je hebt niks meegemaakt.' Schuitemaker had tot dan toe gezwegen, maar nu boog hij zich wat voorover en zei voor het eerst wat. 'Vrouw, heb ik ook niks meegemaakt?' 'Ja Dirk', zei ze, 'jij bent ook een jongen kwijt.' 'Ja twee', zei hij toen. 'En hoeveel had je er?' 'Twee.' 'O Dirk', zei ze, 'dat is haast nog erger. Twee jongens en twee kwijt, kun je dat begriepen?' Toen zei Schuitemaker: 'God had één Zoon en Hij wilde Hem kwijt voor jou en voor mij, voor jouw en mijn kinderen. Kun je dat begrijpen?'

Schuitemaker kon dat zeggen, omdat hij zelf immers zijn twee zonen had verloren. Als Kievit het had gezegd, 'had dat niets betekend', zei hij zelf. Bovendien had hij zelf 'aan zoiets natuurlijk ook veel steun'. 'Ik ben dat antwoord nooit vergeten, want Schuitemaker richtte zomaar het kruis op in het midden van het gesprek, in het midden van de nood en in het midden van de zorg. En dat alleen het kruis van de Heere Jezus Christus troost en rust kan bieden.'

Voor het interview met *De Tijd* uit januari 1978 was een concrete aanleiding. De VARA had kort daarvoor een TV-documentaire over de gebeurtenissen van oktober 1944 uitgezonden (*Putten op de Veluwe, het spoor terug naar de tragedie van 1944*). Die documentaire was niet geheel onverdienstelijk, maar had een bedenkelijke leidraad: dat zoveel Puttenaren in de kampen om het leven waren gekomen, kwam door hun kerk en geloof. De gepredikte lijdzaamheid was een voedingsbodem van berusting en fatalisme geweest en had daarmee aan hun ondergang bijgedragen. Puttenaren geloofden dat alles was voorbereid, dat alles ging zoals het moest gaan en dat het daarom geen enkele zin had je tegen je lot te verzetten.

De Puttenaren waren nogal ontstemd over de documentaire. Niet alleen omdat oude wonden werden opengereten, maar vooral vanwege de verkeerde voorstelling van zaken, die, dachten ze, vanuit een anti-kerkelijk vooroordeel moest zijn gegeven. Kievit riep tegenover deze beeldvorming in herinnering dat Putten zich in de oorlog alles behalve passief had opgesteld. Putten had vele onderduikers geherbergd, er waren hier wapendroppings vanuit Engeland geweest en Putten had meegewerkt aan vluchtlijnen voor Engelse vliegers. En van het 'stomme lot' had hij nooit gesproken. 'Wanneer je ervan uitgaat dat het van God komt, kun je er tenminste nog iets mee doen, meer dan met dat stomme lot. Tot God kun je bidden, je kunt met Hem praten, je kunt Hem zoeken.

Hoezeer de houding van Kievit verschilde van het beeld dat in de documentaire werd geschetst, blijkt vooral uit de preken die hij in 1945 in Putten heeft gehouden, met name uit zijn intredeprek over Jesaja 61:2c (26 augustus 1945) en de twee preken over Job 5 die hij een jaar na de deportatie heeft uitgesproken (2 oktober 1945). In deze preken is geen spoor van

valse lijdelijkheid. Het Evangelie is er niet om 'alle noden en zorgen op de bodem van een weemoedig hart te laten liggen'. En de preken zijn al evenmin een filosofische poging om een theodicee (rechtvaardiging van het Godsbestuur) in elkaar te knutselen. 'In het boek Job gaat het niet om de oplossing van een raadsel, doch om de onthulling van het Heilige.' De preken zijn pastoraal en ontdekkend tegelijkertijd, en doen precies wat Schuitemaker deed in het gesprek met die weduwe: zij richten het kruis op in het midden van alle vragen, nood en zorg, en wijzen de weg naar de troost en rust in de Heere Jezus Christus.

In de intredeprek stelde Kievit de vraag aan de orde waarom God hem naar het geteisterde, in leed en rouw gedompelde Putten had gezonden. 'Wat trekt mij aan in u, wat beweegt de Heere tot u?' Het was, met het woord uit Jesaja, om de treurigen te troosten. Maar helaas is onze troost vaak niet meer dan 'een doek van ijdele woorden' die over de put van de smart wordt gespreid, terwijl die smart daaronder nog even zwart blijft gapen. Onze troost is onmachtig, 'een spiegelgevecht met de smart. Meer niet.' Troosten kan daarom niets anders zijn dan de Knecht des Heeren, de Messias, die in deze wereld gezonden is om de treurigen te troosten, aan de gemeente voor te stellen.

Ds. Kievit heeft op een pastorale en geestelijke manier in die moeilijke periode woorden van heil en troost vanuit het Evangelie aan de rouwende Puttenaren mogen spreken. Blijkbaar heeft deze prediking ook een helende uitwerking gehad, kracht geschonken aan de Puttenaren om door te gaan en hun leven te herpakken, hun identiteit te hervinden en te behouden. Enkele jaren later maakte een groep van Puttenaren een reis naar de plaats in Duitsland waar veel weggevoerde mannen om het leven waren gekomen. 'Toen wij in 1950', vertelde Kievit in *De Tijd*, 'voor het eerst een reis naar het kamp in Duitsland maakten en in

Ladelund een gezamenlijke kerkdienst hielden met de Luthers-Evangelische kerk, die veel had gedaan voor het begraven van de slachtoffers en voor de registratie van de namen, zeiden sommige Puttenaren tegen me: u moet niet het Onze Vader bidden, want vergeven kan ik niet. Maar ze groeiden er toch naar toe en daardoor kon het wel. Zeer velen vonden juist in die tijd veel steun in hun geloof in God. De meesten zijn ook behoorlijk door al dat leed heen gekomen, ook al door de grote saamhorigheid en burenhulp over en weer.'

Dr. B.J. Spruyt, Gouda

N.a.v. M. G. M. Mudde, *Een goede raad en een grote troost. Onderzoek naar de preken van ds. L. Kievit na de Puttense razzia (1945-1952)*.

Post scriptum: Ieder jaar worden de gebeurtenissen uit oktober 1944 in Putten herdacht. De thema's uit de preken die Kievit zijn bovendien tijdloos – het lijden en het mysterie van Gods beproevingen en kastijdingen. Er is dus altijd goede reden om hierop terug te zien. Maar er is nu een extra reden, en die is gelegen in de publicatie van de bovengenoemde theologische scriptie over de preken van ds. Kievit uit 1945. Deze scriptie, geschreven door de heer M.G.M. Mudde, biedt niet alleen een nieuwe editie van de drie belangrijke preken van ds. Kievit (over Jesaja 61 en Job 5) maar ook een analyse van de inhoud en een toelichting van de historische omstandigheden. Het boekje, dat van harte kan worden aanbevolen, heeft inmiddels al zoveel aftrek gevonden dat een tweede druk in voorbereiding is, dit keer met een bijdrage van prof. dr. W. Balke, die een goede vriend van zowel Kievit sr. als Kievit jr. is geweest. Wie het boekje wil bestellen kan zich in verbinding stellen met de auteur via dit email-adres: mudde-kievit@solcon.nl.

Geweld in Nigeria

De afgelopen weken werden we via de media keer op keer geconfronteerd met berichten over aanslagen op christenen in Nigeria. Afgelopen vrijdag was dat opnieuw het geval. Bij een reeks van aanslagen kwamen maar liefst 189 mensen om. Sommige berichten spreken zelfs van meer dan 250 doden. Ze vielen allemaal in de stad Kano, die in het noorden van Nigeria ligt. Via diezelfde media sijpelt de naam door van de terroristische organisatie die verantwoordelijk is voor de bloedbaden. Het is een sekte van islamitische extre-

misten, die zich *Boko Haram* noemt. De extremisten zijn er op uit om de regering uit het zadel te stoten en het land te onderwerpen aan de strenge islamitische wetgeving (de sharia).

Maar de aanslagen in deze stad staan niet op zichzelf. Ook na vrijdag ging het geweld 'gewoon' door. Een andere terroristische organisatie is verantwoordelijk voor een aanslag in de stad Tafawah Balewa (ook in het noorden) in de nacht van afgelopen zaterdag op zondag. Opnieuw vielen zeker

negen doden te betreuren, aldus Bukata Zhyada, één van leiders van de christenen. De organisatie heet *Muslim Hausa-Filani*. Een buitengewoon laffe aanslag: terwijl de mensen lagen te slapen, gooide men handgranaten in de huizen. Diegenen die vluchtten, werden doodgeschoten. Elders in het land vonden explosies plaats in kerken, die daardoor verwoest werden.

Wat zit er achter deze aanslagen? Nigeria is wat godsdienst betreft een verdeeld land. Het noorden is overwegend islamitisch, het zuiden christelijk. De *Boko Haram-beweging* probeert met alle middelen de christenen uit het noorden te verdrijven. Een veeg teken is het dat de militie banden heeft met extremistische netwerken in Noord-Afrika, ondermeer met de afdeling van Al Qaeda, die daar opereert.

Het doet wat met je als je van dergelijke aanslagen hoort. Het bracht me een briefje in herinnering dat Willem van Oranje op 21 maart 1562 aan de hertog van Saksen schreef. Uit het briefje valt op te maken dat de prins enigszins geagiteerd was. De reden daarvoor was dat hij gehoord had van een aanslag in het noorden van Frankrijk (in Vassy). Protestanten die er een dienst bijwoonden in een eenvoudig plattelandskerkje werden niets vermoedend overvallen door het gevolg van de hertog van Guise die op dat moment uit Duitsland op weg was naar Parijs. De Guise werd verantwoordelijkheid gehouden voor de aanslag, die de verhoudingen in Frankrijk op scherp zette. Een burgeroorlog, waarvan de gevolgen niet waren te overzien, leek in het verschiep te liggen. Willem van Oranje begreep dat heel goed.

Maar er zat meer achter de geagiteerde toon in de brief van Oranje. Wie de latere brieven en geschriftjes van de prins kent, weet dat hij meer dan eens aangaf dat hij aangegrepen werd door een diep gevoel van medelijden als de gewone man en zeker zijn geloofsgenoten door wreedheden werden getroffen. Hij verwijt De Guise dat hij "den predicanten und etliche zuhorer hatte erstechen und ire heuser plundern und

spolijren lassen" (de predikanten en enige luisteraars heeft laten doodsteken en hun huizen heeft laten plunderen en verwoesten). Stellig is zijn latere optreden ter wille van de kerk van Christus voortgekomen uit wat hij noemde 'christelijk medelijden'. Zelfs bij zijn sterven neemt hij het woord 'medelijden' in de mond: "Mijn God heb medelijden met mij en met Uw arme volk."

Als we anno 2012 horen van aanslagen als in Nigeria houd je je hart vast. Een burgeroorlog als in Soedan, dat ook verdeeld is in een islamitisch noorden en een christelijk zuiden zou voor het land een ramp betekenen! Het feit dat de islamitische militie connecties hebben ondermeer met *Al Qaeda* geeft te denken. Als we daarbij het feit in ogenschouw nemen dat de streng islamitische partijen in Egypte de pas gehouden verkiezingen met overgrote meerderheid hebben gewonnen, zoals dat in meerdere landen in Noord-Afrika het geval was en dat ook daar de christenen onder druk staan, dan vraag je je af wat de zogenaamde 'Arabische Lente' voor de christenen zal betekenen.

Behalve een gevoel van alertheid, bewerkt de berichtgeving over Nigeria (en Egypte) vooral 'christelijk medelijden'. Wie wordt niet bewogen met de broeders en zusters daar die het veel moeilijker hebben dan wij. Eens te meer is er reden voor hen te bidden en hen waar dat kan te ondersteunen.

Het is te hopen dat Nigeria uit de crisis komt en dat politici als Goodluck Jonathan, de president van het land, het hoofd koel houden. De president stelde in een reactie op de aanslagen: "Een terreuraanslag op één persoon is een aanslag op ons allemaal." We mogen hopen en bidden dat er ook in de wereld van vandaag meerdere politici en staatsmannen zijn, die iets hebben van Willem van Oranje, die door zijn doortastendheid geweld en onderdrukking van Nederland wist af te wenden en tirannie wist te weren!

Dr. H. Klink, Hoornaar

Een boekje over aangevochten geloof

Onlangs verscheen bij uitgeverij Den Hertog een boekje over een onderwerp dat niet erg aansluit bij de tijdgeest. Luther zei al dat in zijn dagen slechts weinigen wisten waar hij het over had als hij de aanvechting noemde. Ds. H. Visser, reeds 85 jaar oud, is er (terecht) bang voor dat het in deze tijd niet beter is (blz. 24) en heeft zich er daarom intensief mee bezig

gehouden. Dat leverde heel wat zaken op die de overdenking meer dan waard zijn. Ik noem enkele plaatsen: 'God houdt Zich verborgen om ruimte te maken voor het geloof in de God der belofte.' (blz. 16) 'De geest uit de afgrond wil ons slechts wanhopig maken. De Geest van God wil slechts eerlijk maken.' (blz. 51) 'Op het dieptepunt ontdekte hij (Luther) echter het won-

dere geheim dat de gevraagde gerechtigheid slechts geschonken gerechtigheid is.' (blz. 78) 'God haat juist hen die geen zondaar willen zijn.' (blz. 80)

In het hoofdstuk *De dubbele werkelijkheid* gaat het over de paradox van het geloof: het gelijktijdige van het zondaar- en rechtvaardig-zijn, dat een onderdeel is van de geloofsworsteling. Ds. Visser gaat daar uitgebreid op in, ook in het laatste hoofdstuk, waarin de versterkende werking van de beide sacramenten aan bod komt.

Al met al een kernachtig boekje, waar in kort bestek (131 blz.) veel aangereikt wordt. Daarom is het goed dat hij er in deze vorm aandacht aan heeft

besteed en kan de lezing van dit waardevolle, waarschuwend, maar ook pastorale boekje van harte worden aanbevolen, zeker voor de lezers van *Ecclesia* die zich verbonden weten met de theologie van dr. H.F. Kohlbrugge. Diens leer komt overduidelijk in grote lijnen overeen met die van Luther, ook inzake de aanvechting en de remedie daartegen.

N.a.v. Ds. H. Visser, *Geloven in de branding van de twijfel. Aangevochten geloofsleven met voorbeelden van Maarten Luther*, Houten 2011. ISBN 978 90 331 24442 6. Prijs € 14,90.

T. van Es, Alblasserdam

Een lezeres maakte me attent op een column in het Reformatorisch Dagblad van Leendert van Wezel. Hij schreef in de adventstijd over het boek Antwoord op de Godsverduistering van dr. W. Aalders, dat in 1992 verscheen. Ondanks het feit dat het Kerstfeest achter ons ligt, neem ik met goedkeuring van de auteur en het RD de column graag over. (Red.)

Licht

Een boek kan je vastgrijpen, overvallen. Iemand had het me aangeraden, maar het trok me niet echt. *Antwoord op Godsverduistering* was de titel. Dr. W. Aalders schreef het. Ah, Aalders! Dus er toch in begonnen. Ik had me voorbereid op een stevig theologisch boek met dito taalgebruik dat enig kauwwerk zou vergen. Maar! Ik werd vanaf de eerste bladzijde gegrepen, de tekst ingetrokken, uit mijn stoel getild op een manier die ik niet eerder had ervaren.

Aalders trekt de lezer op naar eeuwigheidspectief en al lezend scheer je laag over de door God gestuurde wereldgeschiedenis en ontvouwt zich voor je ogen het geweldige plan van God met deze wereld. Beter dan ooit begrijp je dat Jezus niet paste bij de verwachting van de Joden. Zij verwachtten een Messias die het Joodse volk zou redden, niet een Redder van de wereld. Daarom moesten zij Hem wel afwijzen.

En beter dan ooit besef je het wonder dat juist de Romeinse overheersing van Israël de verspreiding van het Evangelie heeft ondersteund. En meer dan ooit begrijp je dat Paulus, juist door zijn goede scholing en bekendheid met de Griekse filosofen, wonderlijk goed voorbereid was om het gesprek aan te gaan met de Romeinse, heidense wereld.

Meer dan ooit besef je het wonder van het werk van

Ambrosius en Augustinus, die het christelijke geloof ruim 1700 jaar geleden in een belijdenis vatten die we nog elke zondag gebruiken, als antwoord op de ontkenning dat Jezus de Zoon van God was.

Het licht dat 2000 jaar geleden ontstoken is, schijnt ook nu nog. Het begon in een stal, in een kribbe. Met een baby. Tweeduizend jaar later staat in deze krant dat een derde van de huidige wereldbevolking christen is. De reis van dat Licht door de geslachten, tot op vandaag, is niet rationeel te verklaren, slechts met verwondering en ontzag gade te slaan.

In de tijd dat Aalders dit boek schreef, begin jaren negentig, was "er wel sprake van religie, maar niet van geloof. Religie als een lege huls, zonder een persoonlijke betrekking tot God."

Is dat twintig jaar later niet actueler dan ooit? Maar al lezend in dit boek vervaagt die problematiek, al lezend wordt het steeds lichter, kom je vanuit de somberheid steeds meer in het licht terecht, zwelt op de achtergrond de muziek steeds meer aan. Het Licht dat 2000 jaar geleden op deze wereld kwam. Mens onder de mensen, God onder de mensen. Redder. Ik sla het boek dicht. Morgen is het Kerst. Wat een wonder!

Leendert van Wezel, Groot-Ammers